

KATEGÓRIE = ZÁKLADNÉ POJMY ODRÁŽAJÚCE (FIXUJÚCE, ZAZNAMENÁVAJÚCE) NAJVŠEOBECNEJŠIE ČRTY VŠETKÝCH FORIEM BYTIA (MATERIÁLNEHO A DUCHOVNÉHO SVETA).

K. = UNIVERZÁLNE LOGICKÉ FORMY, V KTORÝCH SA ODRÁŽAJÚ PRINCÍPY A ZÁKONY VÝSTAVBY SVETA. ICH ODHALENIE JE HISTORICKY DETERMINOVANÉ – PRETO V KAŽDOM FILOZOFICKOM SYSTÉME NACHÁDZAME SVOJSKY SPÔSOB, FIXÁCIU PRINCÍPOV A ZÁKONOV VÝSTAVBY SVETA.

Z MNOŽSTVA RÔZNORODÝCH VZŤAHOV REÁLNEHO SVETA FILOZOFICKÉ POZNANIE VYČLENILO URČITÉ TYPY VŠEOBECNÝCH VZŤAHOV: *JEDNOTLIVÉ A VŠEOBECNÉ; MNOHÉ A JEDNO; NOVÉ A STARÉ; TOTOŽNOSŤ A ROZDIEL; KVANTITA A KVALITA; JEDNODUCHÉ A ZLOŽITÉ; PRIAME A KRIVÉ; CELOK A ČASŤ; KONEČNÉ A NEKONEČNÉ; FORMA A OBSAH; JAV A PODSTATA; PRÍČINA A ÚČINOK, KVANTITA, KVALITA, NEGÁCIA, ...* (odporúčanie: zopakovať dejiny filozofie s dôrazom na hlavné kategórie, ktoré použil ten-ktorý filozof na budovanie svojho ontologického systému)

MOŽNÉ USPORIADANIE KATEGÓRIÍ, ktoré sa historicky vyselektovali ako najvýznamnejšie:

- **K. ODHAĽUJÚCE VŠEOBECNÉ VZŤAHY ORGANIZÁCIE A USPORIADANIA BYTIA**: **JEDNOTLIVÉ A VŠEOBECNÉ, CELOK A ČASŤ, FORMA A OBSAH.**

- **K. VYJADRUJÚ UNIVERZÁLNE VZŤAHY DETERMINÁCIE A PODMIEŇOVANIA** – **JAV A PODSTATA, PRÍČINA A ÚČINOK, NEVYHNUTNOSŤ A NÁHODA, MOŽNOSŤ A SKUTOČNOSŤ.**

CELOK A ČASŤ

? aký je vzťah medzi objektom ako celkom a tým čo ho tvorí, t.j. jeho časťami ?

V DEJINÁCH:

ATOMISTI : CELOK JE SUMOU ATÓMOV (ČASŤÍ) A VLASTNOSTI CELKU SÚ SUMOU VLASTNOSTÍ TVORIACICH HO ATÓMOV.

PLATÓN: CELOK JE VIAC, AKO SUMA TVORIACICH HO ČASŤÍ

Dve krajné pozície, ktoré nazývame **MERIZMUS** a **HOLIZMUS**:

MERIZMUS – filozofická pozícia, ktorá absolutizuje časti a ignoruje špecifikum celistvosti: celok sa dá principiálne vysvetliť zo zvláštností a vlastností častí obsiahnutých v celku.

HOLIZMUS je filozofická pozícia, podľa ktorej je svet výsledkom tvorivej evolúcie, pričom každý jej stupeň je určený nejakým nemateriálnym a nepoznatelným faktorom celistvosti. (v rovine biológie sa holizmus prejavuje v podobe vitalizmu, resp. neovitalizmu – pozície, ktorá špecifikum živých organizmov nachádza v prítomnosti nemateriálnych a nepoznatelných síl vlastných živým organizmom – entelechia, elán vital, psychoidy, dominanty)

KRAJNOSTI:

MERIZMUS

CELOK = SUMA ČASŤÍ

ČASŤI PREDCHÁDZAJÚ CELKU

ČASŤI PRÍČINNE PODMIEŇUJÚ
CELOK

PODMIENKOU POZNANIA CELKU
JE POZNANIE ČASŤÍ

HOLIZMUS

CELOK > AKO SUMA ČASŤÍ

CELISTVOŠŤ PREDCHÁDZA
ČASŤAMI

CELOK NIE JE PRÍČINNE
PODMIENENÝ ČASŤAMI

POZNANIE ČASŤÍ NIČ
NEVYPOVEDÁ O CELKU,
PRINCÍP CELISTVOSTI JE
NEPOZNATEĽNÝ

PREKONANIE KRAJNOSTÍ A FORMULÁCIA PRODUKTÍVNEHO KONCEPTU:

K 1. ANTINÓMII: PRINCÍP **SUMATÍVNOSTI** (symboly „=“ a „>“) JE KONTRAPRODUKTÍVNY – ZDÔRAŽŇUJE **ADITÍVNOSŤ** VLASTNOSTÍ ČASTÍ A CELKU

K 2 ANTINÓMII: OTÁZKA PRVOTNOSTI CELKU, RESP. ČASTI JE NEKOREKTNÁ. UŽ HEGEL POUKÁZAL, ŽE ČASTI MIMO CELKU SÚ INÉ OBJEKTY A PRETO NEMÔŽU BYŤ VNÍMANÉ AKO ČASTI CELKU.

K 3.ANTINÓMII: MEDZI ČASŤAMI CELKU EXISTUJE NIE JEDNODUCHÁ FUNKČNÁ ZÁVISLOSŤ, ZALOŽENÁ NA JEDNOZNAČNEJ PRÍČINNEJ PODMIENENOSTI (AKO PREDPOKLADALI METAFYZICI), ALE ZLOŽITÝ SYSTÉM VZŤAHOV ŠTRUKTURÁLNYCH, GENETICKÝCH, VZŤAHOV SUBORDINÁCIE A POD., KTORÉ V KOMPLEXE VYTVÁRAJÚ **NOVÚ KVALITU**

K 4.ANTINÓMII: POZNANIE CELKU A ČASTI SA USKUTOČŇUJE V PODSTATE SÚČASNE: VYČLEŇUJÚC ČASTI ANALYZUJEME ICH (resp. mali by sme) AKO ELEMENTY CELKU.

Df.: CELOK JE OBJEKT VYZNAČUJÚCI SA TAKÝMI SÚVISLOSŤAMI MEDZI TVORIACIMI HO KOMPONENTMI, KTORÉ VEDÚ K VZNIKU VLASTNOSTÍ, KTORÉ MIMO TÝCHTO SÚVISLOSTI A VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV KOMPONENTOV NEEXISTUJÚ.

Celok je určitá usporiadanosť prvkov vyznačujúca sa vlastnosťami, ktoré sa mimo tejto formy usporiadania neprejavujú.

Df.: ČASŤ - PRVKY (KOMPONENTY) OBSAHU, KTORÉ V URČITÝCH SÚVISLOSTIACH A VZŤAHOCH VEDÚ K VZNIKU VLASTNOSTÍ, KTORÉ EXISTUJÚ IBA V RÁMCI TÝCHTO SÚVISLOSTÍ A VZŤAHOV.

V ROVINE GNOZEOLOGICKEJ: Celok A Časť CHARAKTERIZUJÚ VŠEOBECNÝ POHYB POZNANIA, KTORÉ SA SPRAVIDLA ZAČÍNA Z NEROZČLENENEJ PREDSTAVY O CELOM, POTOM PRECHÁDZA K ANALÝZE, T.J. K ROZČLENENIU CELKU NA ČASTI A ZAVRŠUJE SA ZNOVUVYTVORENÍM CELISTVOSTI V MYSLENÍ (DESCARTES)

CHÁPANIE CELKU A ČASTI VO VEĽKEJ MIERE URČOVALO VŠEOBECNÚ STRATÉGIU VEDECKÉHO POZNANIA NA JEDNOTLIVÝCH ETAPÁCH JEHO VÝVOJA (EŠTE V 19. STOROČÍ PREVLÁDAL SUMATÍVNY VÝKLAD SVETA).

SÚČASNOSŤ: KONŠTATUJEME DÔLEŽITOSŤ CELISTVÉHO PRÍSTUPU: NEMÔŽEME SVET SKÚMAŤ AKO SUMU ČASTÍ. **METODOLOGICKY VÝZNAMNÝM SA STÁVA PRINCÍP CELISTVOSTI – AKO METODOLOGICKÁ POŽIADAVKA PRISTUPOVAŤ KU KAŽDÉMU OBJEKTU AKO K CELISTVOSTI.**

CELOK (CELISTVOŠŤ) POSTIHUJEME AKO DYNAMICKÚ JEDNOTU TVORIACICH ČASTÍ A ICH VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV, V KTOREJ USILUJEME O ODHALENIE INVARIANTOV, T.J. HIERARCHIU ŠTRUKTÚR A ICH PRVKOV.

PREJAVY EFEKTOV CELISTVOSTI:

- V **NEŽIVÝCH** ŠTRUKTÚRACH, NA ÚROVNI OBJEKTOV MAKROSVETA MÁME ČASTO DO ČINENIA S OBJEKTMI, KTORÉ NEVYKAZUJÚ EFEKTY CELISTVOSTI (KONGLOMERÁTY: PRÍKLADOM KONGLOMERÁTU, T.J. SYSTÉMU S NEVÝRAZNÝMI EFEKTMI CELISTVOSTI MÔŽE BYŤ KOPA UHLIA, SNEHU, ZRNA. MÔŽEME ODOBRAŤ KUS UHLIA, ČI HRSŤ ZŔN A NA SYSTÉME SA NIČ NA JEHO KVALITE NEZMENÍ. !!! ALE ZA URČITÝCH PODMIENOK - SAMOVZNIETENIE UHLIA ČI ZRNA, ALEBO UVOĽNENIE LAVÍNY).

- V **ŽIVÝCH** ŠTRUKTÚRACH SÚ EFEKTY CELISTVOSTI ZRETEL'NÉ (KAŽDÝ ŽIVÝ ORGANIZMUS JE AKOBY MANIFESTÁCIOU PRINCÍPU CELISTVOSTI).

(upozornenie: niektorí aj v súčasnosti používajú pojem „holistický prístup“. Najčastejšie tým vyjadrujú význam a použitie princípov celistvosti! V takých prípadoch sa však nejedná o historický holizmus, ktorý implikuje agnosticizmus!)

MOŽNOSŤ A SKUTOČNOSŤ

(úvaha na tému: nič nie je nemožné)

PREDSTAVY O MOŽNOSTI A SKUTOČNOSTI - SIAHAJÚ DO ANTIKY

ARISTOTELES – ROZOBERAL MOŽNOSŤ A SKUTOČNOSŤ V SÚVISLOSTI S ANALÝZOU KATEGÓRIÍ POHYBU, LÁTKY A FORMY. PODĽA NEHO, SAMOTNÝ POHYB JE PRECHODOM MOŽNOSTI V SKUTOČNOSŤ.

DO NOVOVEKU – /ODMIETANIE OBJEKTÍVNEJ EXISTENCIE NÁHODY (OD DEMOKRITA)/ REALIZÁCIA MOŽNOSTÍ BOLA SPÁJANÁ IBA S NEVYHNUTNOSŤOU (ak k čomusi došlo – muselo k tomu dôjsť!!!)

MOŽNOSŤ = USKUTOČNITEĽNÉ = EXISTENCIA NOVÉHO V POTENCIÁLNOHOM STAVE (TO, ČO JE MOŽNÉ, SA ZA URČITÝCH PODMIENOK STÁVA SKUTOČNOSŤOU!)

SKUTOČNOSŤ = EXISTUJÚCE = VŠETKO ČO REÁLNE EXISTUJE!
NO: REÁLNEHU STAVU BYTIA PREDCHÁDZAL STAV MOŽNOSTI!

NIE JE MOŽNOSŤ AKO MOŽNOSŤ: – **REÁLNA** /KONKRÉTNÁ/ - **FORMÁLNA** /ABSTRAKTNÁ/

REÁLNA /KONKRÉTNÁ/ - VYJADRUJE PODSTATNÚ A ZÁKONITÚ TENDENCIU VÝVINU OBJEKTU A V SKUTOČNOSTI EXISTUJÚ PODMIENKY PRE JEJ REALIZÁCIU (NEVYHNUTNE SA STÁVA SKUTOČNOSŤOU!)

FORMÁLNA /ABSTRAKTNÁ/ - V DANÝCH KONKRÉTNÝCH ČASOVO-PRIESTOROVÝCH PODMIENKACH SA REALIZOVAŤ NEMÔŽE, ALE PRINCIPIÁLNE NEPROTIREČÍ ZÁKONOM SPOLOČENSKÉHO A PRÍRODNÉHO VÝVOJA (AK BY PROTIREČILA, BOLA BY NEMOŽNOSŤOU!)

TRANSFORMÁCIA (PREMENA) MOŽNOSTI V SKUTOČNOSŤ:

V PRÍRODE IDE **O ŽIVELNÝ PROCES** – MOŽNOSTI ĎALŠIEHO VÝVOJA A ZMIEN SÚ OBSIAHNUTÉ V SKUTOČNOSTI! (V posledných desaťročiach evidujeme výrazné antropogénne zásahy do prírody, s čím súvisí nárast neurčitostí prírodných procesov! Tie sa neraz realizujú neočakávaným spôsobom a príčina je dávaná do súvislosti s aktivitami človeka)

V PRÍPADE SPOLOČNOSTI HOVORÍME, ŽE DEJINY TVORIA ĽUDIA!
ČLOVEK VNÁŠA NOVÉ PRVKY DO SVETA A VYTVÁRA HO „PODĽA
OBRAZU SVOJHO“ . PROBLÉMY: ÚČELOVÁ RACIONALITA = dôraz
je kladený na krátkodobé efekty! Nedostatočnú pozornosť venujeme
vzdialenejším efektom nášho konania!

**PRETO: METODOLOGICKÝ VÝZNAM: PRE KAŽDÝ KOMPETENTNÝ
SCENÁR ĎALŠIEHO VÝVOJA JE NEVYHNUTNÁ ANALÝZA TOHO ČO
JE V JEHO KOMPLEXNOSTI !!! T.J. SWOT-ANALÝZA /MIN. SILNÉ
A SLABÉ STRÁNKY, MOŽNOSTI A PRÍLEŽITOSTI/**

**VYUŽITIE TEÓRIE PRAVDEPODOBNOSTI A ABSTRAKTNÉHO
(IDEÁLNEHO) MODELOVANIA**

**NB: NIE JE MOŽNÉ STOTOŽNIŤ MOŽNOSŤ A NÁHODU! (KAŽDÁ
NÁHODA JE MOŽNOSŤOU, ALE NIE KAŽDÁ MOŽNOSŤ JE NÁHODNÁ,
T.J. MÔŽE SA REALIZOVAŤ Z DÔVODU VNÚTORNÝCH
A PODSTATNÝCH PRÍČIN !**

KRAJNOSTI (evidované vo vzorcoch každodenného konania):

- FATALIZMUS
- VOLUNTARIZMUS